कार्यालय मुख्य आयुक्त दिव्यांगजन
Office of Chief Commissioner for Persons with Disabilities

THE DEPARTMENT OF EMPOWERMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES

iProbono INDIA

NYTIMES.COM

पोलीसांसाठी मार्गदर्शिका

दिव्यांग व्यक्तींसोबत काम कसे करावे

www.i-probono.in

communications@i-probono.com

आवश्यक भौतिक आणि डिजिटल पायाभूत सुविधा

- इलेक्ट्रिक व्हीलचेअर चालवता येणारे मजबूत उतार (Ramp), टॅक्टाइल नकाशे, आणि ग्रॅब बारसह प्रवेशयोग्य शौचालये बसवा;
- व्हीलचेअरची जागा आणि योग्य लिफ्ट असलेली वाहने तयार ठेवा;
- आवश्यक तिथे घरी भेट द्या;
- वापरण्यास सोपे तक्रार नोंदविण्याचे ॲप तयार करा, ज्यामध्ये स्क्रीन रीडर्ससाठी वाचता येणारा मजकूर आणि सांकेतिक भाषेतील व्हिडिओ समजावणी उपलब्ध असतील; प्रतिमा वर्णनांसाठी विशिष्ट मजकूर (alt text) वापरा आणि कागदपत्रे सुगम स्वरूपात (ePUB किंवा OCR-आधारित PDFs) पुरवा.

अपमान, हिंसा किंवा शोषणाचे प्रसंग हाताळणे

- दिव्यांग व्यक्तींना कार्यकारी दंडाधिकाऱ्याकडून संरक्षण मिळू शकते, याची माहिती द्या.
- तसेच, (अ) जवळील पुनर्वसन संस्था आणि (ब) मोफत कायदेशीर मदत यासंबंधी माहिती द्या.
- मानसिक आजाराचा संशय असलेल्या व्यक्तींना सार्वजनिक आरोग्य संस्थांकडून प्रवेश नाकारला जाऊ नये याची खात्री करा.

(कलम ७, अपंग व्यक्ती अधिकार अधिनियम २०१६)

- दिव्यांग व्यक्तींना (PwDs) जलद खटल्यांसाठी नियुक्त केलेल्या अधिकारक्षेत्रातील विशेष न्यायालयाविषयी माहिती दिली जात असल्याची खात्री करा.

दिव्यांग व्यक्तींशी थेट आणि स्पष्ट संवाद

दिव्यांग व्यक्ती आरोपी, पीडित, साक्षीदार किंवा पोलिसांकडून मदत घेणारी असली तरी, थेट दिव्यांग व्यक्तीशी बोला आणि त्यांच्याशी संवाद साधण्यासाठी पुरेसा वेळ द्या. जर कोणाकडे सहाय्यक किंवा काळजीवाहक असेल, तरीही तुमचे प्रश्न आणि माहिती थेट त्या व्यक्तीला द्या, सहाय्यक किंवा काळजीवाहकाला नव्हे.

श्रवण अक्षमता असलेल्या व्यक्तींशी संवाद साधताना
विविध संवाद पद्धतींचा वापर करा, जसे की टेक्स्ट संदेश, सांकेतिक भाषेसह व्हिडिओ कॉल, आणि दस्तऐवजांचे भाषांतर. संवाद साधण्यासाठी विविध पर्याय उपलब्ध करा आणि व्यक्तीचे कोणत्या पद्धतीस प्राधान्य आहे ते तपासा.

दृष्टहानी असलेल्या व्यक्तींशी संवाद साधताना
माहिती सुगम्य स्वरूपात उपलब्ध करा, जसे की ऑडिओ रेकॉर्डिंग किंवा ब्रेल लिपीत. आवश्यक सर्व दस्तऐवज आणि माहिती त्या व्यक्तीस सहज वापरता येणाऱ्या स्वरूपात उपलब्ध असतील याची खात्री करा.

मानसिक आजार, बौद्धिक अक्षमता, आणि संज्ञानात्मक अक्षमता असलेल्या व्यक्तींशी संवाद साधताना
संवादासाठी चित्र, प्रतिमा किंवा पिक्टोग्राम्सचा वापर करा. समजून घेण्यात मदतीस विशेष शिक्षक किंवा मानसिक आरोग्य तज्ज्ञांचा समावेश करा आणि वातावरण आरामदायक ठेवा.

कलम १२ , अपंग व्यक्ती अधिकार अधिनियम २०१६

चौकशीदरम्यान / तपासादरम्यान विधानांची नोंद करताना

- दिव्यांग व्यक्तीस पूर्णपणे व्यक्त होण्यासाठी अनुकूल वातावरण प्रदान करा आणि त्यांना प्राधान्य असलेल्या स्वरूपात त्यांच्या विधानाची एक प्रत द्या. जर कोणाला अतिरिक्त वेळ लागत असेल तर शांत जागा द्या आणि त्यांना योग्यरीत्या पुनरावलोकन, स्वाक्षरी, आणि पुष्टी करण्याची संधी द्या;
- कायदेशीर भाषेची माहिती असलेला सांकेतिक भाषेचा तज्ज्ञ अनुवादक किंवा कुटुंबाच्या सदस्याचा वापर करा;
- टेस्ट आयडेंटिफिकेशन परेड (TIP) न्यायालयीन दंडाधिकारी यांच्या देखरेखीत होईल, ज्यामध्ये दिव्यांग पीडितांसाठी सुलभता सुनिश्चित असेल, आणि पारदर्शकतेसाठी प्रक्रियेची व्हिडिओ रेकॉर्डिंग असेल याची खात्री करा;
- एक महिला पोलिस अधिकाऱ्याने दिव्यांग महिलेचे विधान तिच्या प्राधान्य स्थळी नोंदवावे. आवश्यक असल्यास, अनुवादक किंवा सहाय्यक व्यक्ती प्रदान केली पाहिजे. अचूकतेसाठी प्रक्रिया व्हिडिओग्राफ केली पाहिजे.

अटके दरम्यान संवेदनशीलता

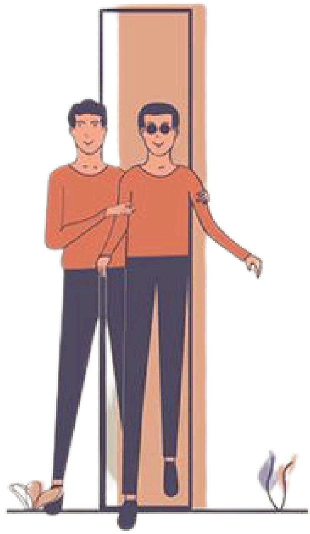

- सर्व अटक कायदेशीर प्रक्रियांचे पालन करत असल्याची आणि अनियंत्रित नसल्याची खात्री करा. अटकेच्या दस्तऐवजांमध्ये दिव्यांगतेच्या प्रमाणपत्रांचा समावेश करा आणि पहिल्या उत्पादनादरम्यान न्यायाधीशाला सूचित करण्यासाठी दिव्यांगतेच्या दाव्यांची नोंद करा;
- वैयक्तिक सहाय्यक उपकरणे जसे की व्हीलचेअर आणि ऐकण्याचे साधन व्यक्तीसोबत राहतील याची खात्री करा. सहाय्यक उपकरणांना काळजीपूर्वक हाताळा आणि ते खराब होतील किंवा काढून टाकले जात नाहीत याची काळजी घ्या.
- आरोपीला उपलब्ध असलेले हक्क समजून सांगताना सुलभ पद्धतींचा वापर करा, जे दिव्यांग व्यक्तीसाठी आवश्यक आहे. श्रवण अक्षमता असलेल्या व्यक्तींना हातकड्या घालण्यापासून विशेषतः टाळा; यामुळे त्यांची सांकेतिक भाषा वापरण्याची क्षमता कमी होते.

टीप: दिव्यांग व्यक्तींसह संवाद साधण्याबाबत पान १ पहा.

मानसिक आजार असलेल्या व्यक्तींना संरक्षण प्रदान करणे

- जर मानसिक आजार असलेल्या व्यक्तीशी गैरवर्तन किंवा दुर्लक्ष केले जात असेल, तर न्यायालयीन दंडाधिकाऱ्याला सूचित करा.
- मानसिक आजार असलेल्या व्यक्तीचे रक्षण करा आणि त्यांना मदत करा, विशेषत: जर ती व्यक्ती भटकत असेल किंवा धोक्यात असेल. त्यांची हरवलेली व्यक्ती म्हणून नोंदणी करा आणि त्यांचे कुटुंब शोधण्याचा प्रयत्न करा.
- जिथे संरक्षणात्मक कारवाईची गरज आहे, तिथे त्या व्यक्तीस किंवा त्यांच्या प्रतिनिधीला त्याचे कारण समजावून सांगा.
- त्यांना २४ तासांच्या आत आरोग्य तपासणीसाठी सार्वजनिक आरोग्य केंद्रात घेऊन जा.
- त्या व्यक्तीला लॉक-अप किंवा तुरुंगात ठेवू नका. वैद्यकीय प्रवेश आवश्यक नसेल, तर व्यक्तीला घरी किंवा शासकीय आश्रयात परत पाठवा.

दिव्यांग व्यक्ती हक्क कायदा, २०१६ अंतर्गत गुन्हे

दिव्यांग व्यक्तींवरील अत्याचार (कलम ९२)

- शारीरिक हिंसा किंवा इजा करणारी क्रूर कृती
- सार्वजनिक दृश्यात अपमानास्पद किंवा अवमान करणारी कृती
- शारीरिक हल्ला किंवा अत्याचार
- अन्न किंवा द्रव पदार्थ नाकारणे
- बालकांवर किंवा महिलांवर लैंगिक शोषण
- सहाय्यक उपकरणे खराब करणे किंवा नुकसान करणे
- एखाद्या महिलेवर तिच्या संमतीशिवाय वैद्यकीय प्रक्रिया करणे

या कृत्यांसाठी सहा महिन्यांपासून पाच वर्षांपर्यंतच्या कारावासाची आणि दंडाची शिक्षा होऊ शकते.

दिव्यांग व्यक्ती हक्क कायदाच्या तरतुदींचे उल्लंघन (कलम ८९)

- **पहिला गुन्हा – कमाल दंड रु. १०,०००/-**
- **पुन्हा गुन्हा केल्यास – दंड रु. ५०,००० ते ५ लाखांच्या दरम्यान.**

जर एखाद्या व्यक्तीने खोटेपणाने दिव्यांगत्व लाभाचा गैरफायदा घेतला (कलम ९१)

- **कमाल दंड रु. १ लाख;**
- **किंवा दोन वर्षांपर्यंतची कैद किंवा दोन्ही.**

NYTIMES

भारतीय न्याय संहिता, २०२३ अंतर्गत गुन्ह्यांची यादी

मानसिक किंवा शारीरिक अपंगत्व असलेल्या महिलेवर बलात्कार (कलम ६४(२)(k))

किमान दहा वर्षांचा कठोर कारावास, जो गुन्हेगाराच्या नैसर्गिक आयुष्याच्या उर्वरित काळासाठी आयुष्यभराचा कारावास असू शकतो, तसेच दंड

गंभीर दुखापत (कलम ११६) ज्यामुळे होणारी दुखापत -

- पुनरुत्पादनाची क्षमता कायमची गमावणे (नपुंसकता)
- एका किंवा दोन्ही डोळ्यांचे कायमचे दृष्टी गमावणे
- एका किंवा दोन्ही कानांचे कायमचे ऐकण्याचे सामर्थ्य गमावणे
- शरीराचा कोणताही भाग किंवा सांधा गमावणे
- शरीराच्या कोणत्याही भागाचे किंवा सांध्याचे कायमचे कार्य गमावणे
- डोक्याचे किंवा चेहऱ्याचे कायमचे विद्रुपीकरण
- हाड किंवा दात तुटणे किंवा विस्कटणे
- कोणतीही अशी दुखापत जी जीवनासाठी धोका निर्माण करते, १५ दिवसांपर्यंत तीव्र वेदना होते किंवा त्या व्यक्तीस नियमित कार्य करण्यापासून रोखते

इच्छापूर्वक गंभीर इजा करणे ज्यामुळे कायमस्वरूपी दिव्यांगत्व किंवा कायमस्वरूपी वनस्पती अवस्थेत जाणे (कलम ११७(३))

किमान दहा वर्षांचा कठोर कारावास, जो गुन्हेगाराच्या नैसर्गिक आयुष्याच्या उर्वरित काळासाठी आजीवन कारावास असू शकतो.

ऍसिडमुळे कायमस्वरूपी किंवा अंशत: नुकसान (कलम १२४(१))

किमान १० वर्षांचा कारावास, जो आजीवन वाढू शकतो, तसेच पीडित व्यक्तीच्या वैद्यकीय खर्चाची भरपाई करण्यासाठी दंड.

ऍसिड फेकण्याचा प्रयत्न (कलम १२४(२))

किमान ५ वर्षांचा कारावास, जो सात वर्षांपर्यंत वाढू शकतो, तसेच दंड.

संबंधित कायदे आणि मार्गदर्शक तत्त्वे

- दिव्यांग व्यक्ती हक्क कायदा, २०१६ (RPD Act);
- मानसिक आरोग्य सेवा कायदा, २०१७ (MHC Act);
- भारतीय न्याय संहिता, २०२३ (BNS);
- भारतीय नागरीक सुरक्षा संहिता, २०२३ (BNSS);
- पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरो (BPRD), गृह मंत्रालय (2021). Infrastructures & Associated Services for Police Stations Government of India. (MHA, AIC Guidelines, 2021); भारत सरकार;
- Patan Jamal Vali v. State of Andhra Pradesh (२०२१), सर्वोच्च न्यायालय, भारत, क्रिमिनल अपील क्र. ४५२/२०२१ मधील निर्देशने

कार्यालय मुख्य आयुक्त दिव्यांगजन
Office of Chief Commissioner for Persons with Disabilities

स्वावलम्बन Swavlamban
THE DEPARTMENT OF EMPOWERMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES

iProbono INDIA

संपर्क करा

www.i-probono.in

communications@i-probono.com

+91 11 4751 3134

/@iprobonoindia /@iProbono /@iProbonoIndia